

GULYÁS LÁSZLÓ:

A Horthy-korszak külpolitikája 2., A húszas évek második fele 1924–1931

Máriabesnyő, Attraktor Kft., 2013. 199 p. ISBN 978-615-5257-09-4

A negyed évszázaddal ezelőtt történt köztes- és kelet-európai rendszerváltás éveiben nemcsak a tudományos élet képviselői, hanem az egész társadalom nagy várakozással fordult a historikusok felé. A szakemberek zöme tudta, míg a hétköznapi ember inkább csak érezte, hogy – hasonlóan a szomszédos társadalmak példáihoz – a magyar történetírásnak is új utakra kell lépnie, mert az a marxista-leninista ideológiától áthatott, gyakorta egyenesen átfutott, torz történelemszemlélet, amely korábban közel fél évszázadon át uralkodott, nem követhető többé. A magyar történészek a hogyan tovább kérdése előtt álltak, és közülük nagyon sokan ekkor szembesültek a rideg ténnyel: már nincs sem politikus, sem olyan társadalmi intézmény, amely fehéren feketén, egyértelműen megmondja kiről s miről mit kell, mit illik gondolni, mondani. A rendszerváltás éveiben megjelent, akkoriban – személyes emlékeink szerint – igen nagy port kavart művek nem pusztán addig tabuként kezelt témáik miatt lettek emlékeztetések, hanem annak okán is, hogy rávilágítottak: az államhatalom által olykor direkt, olykor indirekt eszközökkel irányított korábbi történetírás műveinek egy része – enyhén szólva is – teljesen hitetlen lett.

A múlt század nyolcvanas éveiben – visszagondolva az akkori állapotokra – tulajdonképpen kétféle történetírással találkozhatott az átlagolvasó. Egyfelől ott voltak az általános és középiskolai történelemtankönyvek, a maguk tematizált, sokszor keményen vonalas marxista, osztályharcos tartalmukkal, miközben a tudományos életben még ha tisztán nem is liberális vagy egyértelműen nemzeti, de már új hangvétel érződött. Igen, ma már kijelenthetjük, hogy a rendszerváltást megelőző évtized magyar történelmi szakmája Janus-arcú volt, és ennek következményeit máig szenvedjük. Hiszen a történész szakmában bármennyire is érződhetett az új világ hangulata, ám mégis voltak olyan kérdések, amelyekről hivatalosan csak pejoratív értelemben lehetett beszélni. Ilyen volt az úgynevezett Horthy-korszak és ilyennek számított a Kádár János névvel fémjelzett, szocialista kurzus szellemi legitimációját adó 1956. évi „ellenforradalom” legendája is. Aki pedig az akkori társadalomban a felsőfokú tanulmányok kiváltságában is részesülhetett, vagyis az értelmiség, annak történelemszemléletét tovább tematizálták, mintegy megcsontosították az összes főiskolán és egyetemen oktatott, a marxizmus-leninizmus ideológiáját sulykoló tantárgyak (a filozófiának álcázott dialektikus materializmus, a politikai gazdaságtan, a tudományos szocializmus, valamint a munkásmozgalom története).

Mindezzel kettős bünt követett el a kultúrpolitika társadalmunkkal szemben. Egyfelől azt, hogy – minden kritikai hangot ellenségesévé nyilvánítva – gyakorlatilag 1989-ig tovább éltette a csak jóban és csak rosszban való történelmi gondolkodást, és ezzel hozzászoktatta a magyar társadalmat ahhoz: ami a tankönyvben van, az szent és sérthetetlen igazság. Másként fogalmazva, arra nevelt: mindig van valaki, aki elmondja, mely történelmi körülményről, személyükről miként gondolkodjunk. Másfelől pedig azt a bünt, hogy a köz- és a felsőfokú oktatás irányításának és felügyeletének birtokában tovább éltette a politikai rendszer hitelességét, legitimációját biztosító pejoratív, gyakorta szélsőséges hangvételű megítéléseket. Ennek ismét máig ható következményei vannak. Nem áll szándékunkban e helyen a mai magyar, szellemében, lelkeségében súlyosan sérült társadalom teljes körképét adni, de egyik tünete – maga a korábbi kultúrpolitika legfőbb bűne – az egyoldalú történelmi megítélésre nevelés. Ne legyenek kétségeink! A mai magyar társadalom jelentős része – és személyes tapasztalataink szerint értelmiségünk is – egyenesen történészeinket teszi felelőssé a nemzet politikai, erkölcsi megosztottságáért. Sőt e sorok írója hallott már

olyan értelmiségi vélekedést is: ha a történészek egyetérténeek, „nem marakodnának”, akkor itt nem lennének egymásnak feszülő történeti, politikai indulatok. Ez a görcsös, már csak tartalma miatt is heves emóciókat tükröző vélekedés arra vezethető vissza, hogy társadalmunk többségének történelemszemlélete erősen polarizálódott, szinte megbonthatatlanul merev, értendő alatta: minden történelmi eseményünket, alakunkat csak pozitív vagy negatív kategóriaként képes felfogni, értelmezni. Ebben nyilván nagy szerepe van az 1945 és 1989 közötti történelemoktatásunknak éppúgy, mint az azt követő negyed évszázadnak. A magyar társadalom folyamatai, a ma már egyértelműen kétes eredményű rendszerváltás, a magyarság tömeges jelenséggé vált, egyéni kisiklott sorsai már a kilencvenes évek első felében – ma úgy tűnik – végzetesen megosztották országunk lakosságát, a politikai ideológiai szembenállás, az elszámoltatásra és leszámolásra készítő indulatok, mindez együtt egyenesen akadályozta és akadályozza a helyes történelmi nézőpont, szellemiség, gondolkodás kialakulását.

Miután az előző kultúrpolitikai kurzustól a szélsőséges historiai megítélések szemléletét és szokását örököltük, az elmúlt, rendszerváltó negyed évszázadban pedig konzerváltuk azt, így sem a tömegekben, sem a hivatásos történészek körében – láthatóan – nem gyökeresedett meg annak tudata: az igazi historiai megítélésnek mindig árnyaltnak kell lennie. Azért, mert a történelmet egyszerű, hajdan volt hús-vér emberek élete, sorsa adja, és elődeink – épp úgy, mint a mai kor embere – nem szélsőséges tulajdonságokkal megáldott személyek, mondjuk egyoldalúan a nemzet jótéveői vagy éppen árulói lehettek. Nem, nem így volt. A múlt embere mindennapjaiban, akár politikusi, akár hadvezéri vagy pusztán földművesei szerepében egyszerre volt jó és rossz tulajdonságokkal megáldva, egyéni – olykor az egész nemzet sorsát meghatározó – döntéseiben mindig ott lappanganak a mindennapi ember gondjai, érzelmei, indulatai, vagy éppen tévedései. Ezzel nem akarunk többet állítani, mint azt, hogy a történelmi események megítélése, miután azokat emberek élték át, viselkedésükkel irányították, sohasem lehet egyoldalú. A mai magyar társadalom szempontjából különösen fontosnak érezzük, hogy ráneveljük tagjait: a történész feladata az események és folyamatok rekonstruálásán, a széles olvasóközönség elé tárásán túl, csak az ő személyes értékeléséig terjedhet (hiszen a historikus is ember), s mindenkinek egyénileg kell megalkotnia saját véleményét egyes történelmi korokról, személyekről. A magyar nemzetet vissza kell szoktatni a történelmi tájékozódásra, és arra pedig a közoktatásban eleve meg kell tanítanunk a fiatal nemzedéket, hogy történelmünkhez nem lehet a politikától fűtött fogcsikorgatással, ökölbe szorított kézzel közelíteni. És meg kell tanítani, ha kell egyenesen beleszólalni: attól hogy valakinek más véleménye van, még nem feltétlenül ellenség. Meggyőződésünk, hogy történelmi szemléletünkben akkor történik majd valódi változás, amikor – mind a szakmai berkekben, mind a kisemberek tömegében – nem az számít majd sikknek, hogy ki, mikor, milyen indulattal, hangerővel igyekszik legázolni az ellentétes álláspontokat képviselőket, hanem az olvasottság, a minél nagyobb tárgyi ismeretek válnak mércévé.

A fenti gondolatokat mindenképpen el kellett mondanunk ahhoz, hogy *Gulyás László*-nak *A Horthy-korszak külpolitikája* második kötetéről alkotott szakmai véleményünket megalapozhassuk. Előre bocsátjuk azt a szakmai meggyőződésünket, hogy a művet, csakúgy mint az első kötet, valamint a nyomdát remélhetően hamarosan elhagyó harmadik részt is időszerűnek tartjuk. Időszerűnek, abban az értelemben, hogy korunk – a rendszerváltást követő negyed évszázad – bizonyos történetírói adósságát igyekszik törleszteni. Egyre több olyan alkotás kellene, amely igazít, jobb esetben helyreút valamit a toposzoktól torzult történelemszemléletünkön. És ebben a tekintetben nem rejthetjük véka alá azt a véleményünket sem, hogy e sorozat formájában megjelenő külpolitika-történeti összefoglalónak már jóval korábban, valamikor két évtizeddel ezelőtt meg kellett volna jelennie. Tud-

juk, ezt gátolta, hogy akkoriban még nem lehetett ilyen alkotás létrehozására képes fiatal történész nemzedék. Annak előbb fel kellett nőnie, meg kellett tanulnia a szakmát, és amiről gyakorta megfeledkezünk, több alkalommal is át kellett rostálódnia feladathoz. Erre szokták mondani, kellő szakmai és élettapasztalat szükséges az ilyen összefoglalók elkészítéséhez.

Gulyás László életpályáját immár bő évtizede figyelemmel kísérő tollforgatóként, egyben a recenzált kötet egyik szakmai lektoraként kiemelkedőnek kell tartanunk, hogy *A Horthy-korszak külpolitikájának* kötetei éppen abban a szerzői életkorban keletkeznek, ami – talán nem túlzó fogalmazásunkban – ideális egy ilyen alkotás megteremtéséhez. A Gulyás-féle életmű eddigi kötetei – amelyekből a legfontosabbnak az alábbiakat tartjuk: „*Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig*” (2005), „*Edvard Beneš. Közép-Európa-koncepciók és a valóság*” (2008), továbbá „*Küzdelem a Kárpát-medencéért, Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690-1914*” (2012) – már magukban hordozták egy későbbi magyar külpolitika-történeti összefoglaló előjegyeit. (*A Horthy-korszak külpolitikájának* első kötete 2012-ben jelent meg.) A szerző tárgyi tudása, felkészültsége, történeti szakmai rutinja – és ez kellően érződik a kötet sorain is – megvan. Ezt már csak azért is fontosnak tartjuk kiemelni, mert – ismerve a szakma és a széles olvasóközönség könyvekhez való viszonyulását – *A Horthy-korszak külpolitikájának* kötetait nagyon sokan egykori történésziünk, *Juhász Gyula* (1930-1993) a témával foglalkozó hasonló vállalkozásához fogják hasonlítani. Az utóbbi *Magyarország külpolitikája 1919-1945* címmel az Akadémiai Kiadónál jelent meg, első ízben 1969-ben (vagyis Juhász ekkor 39 éves volt), és ezt még két átdolgozott kiadás követte (1975, 1988), sőt a kiadó e művet – az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint – 1979-ben angol nyelven is megjelentette. A Juhász-féle feldolgozás különböző kiadásai textológiai és filológiai összevetése és értékelése részben meghaladja írásunk kereteit, részben még a jövő kutatásaira vár. Annyit azonban már most el kell mondanunk, hogy szakmai meggyőződésünk szerint egy ilyen mű, valamint a téma feldolgozása 39 éves korban a történeti pályán bizony korainak számít, és éppen a szerzői életkor előrehaladtával gyarapodó tapasztalatok hiányában nagyon sok buktatót rejt magában. Juhász Gyula történeti teljesítményét magunk is nagyra értékeljük, jóllehet nem ismerjük teljes mélységében, de úgy véljük, hogy a későbbi átdolgozókat nem pusztán a kor kultúrpolitikai hullámvölgyeinek változásai indokolhatták, hanem szerepet játszhatott benne az is, hogy az első és a harmadik kiadás között eltelt közel húsz év során Juhász Gyula nagy mértékben gyarapodhatott mind történeti tudásában, mind élettapasztalatában.

S ha már a két szerző ugyanazon témában írott művéről beszélünk, akkor nem hagyhatjuk szó nélkül a közöttük lévő különbségeket sem. Nyilvánvaló, hogy Juhász Gyula magyar külpolitika-története már keletkezése korából eredően még az 1988-as változatában is – jóllehet kevésbé élesen kivehetően – megőrizte, hiszen meg kellett őriznie azokat az ideológiai, politikai elemeket, amelyek mintegy sarokkövét képezték a két világháború közötti Magyarország megítélésének. Ekkor még a Horthy-rendszert a magyar történetírás többsége Hitler utolsó csatlósaként, sajátos fasiszta rendszerként jelenítette meg. *Ránki György* professzornak az e sablonos kép árnyalásában úttörő tanulmánya – *Mozgástér és kényszerpálya, a Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében (1919-1945)* – nyomtatásban csak 1984-ben jelent meg. S tegyük hozzá, korábban bármilyen bátor vállalkozásnak is számított, mai szemmel nézve a Horthy-rendszerről kialakított sablonos képen aligha tudott lényegesen változtatni. Magunk úgy látjuk, pusztán annyi történt, hogy egy neves professzorunk némileg más hangon is mert beszélni az egész Horthy-korszakot determináló kényszerpályáról. Hangsúlyozzuk, ez a rendszerváltást megelőzően mindössze 5 évvel történt.

A mai magyar társadalom jelentős részében Horthyról és az általa fémjelzett kurzusról elsősorban az a kép él, amelyet még a múlt század ötvenes-hatvanas éveiből örököltünk. Miután már egyre kevesebben vannak közöttünk olyanok, akik akár gyerek, akár felnőtt fejjel szerzett tapasztalatokkal rendelkeznének ezekről az évtizedekről, így helyüket történelmi ismeretrendszerünkben már a szocializmus korszakában alakítottak vették át. Ennek a generációnak pedig igen sötét képe van mind a kormányzóról, mind koráról. Nem feladatunk e negatív kép kialakításának és véletlenül sem kialakulásának kultúrtörténetét ismertetni – erről a Közép-Európai Közlemények 2013. évi 4. számában már szoltunk –, de arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy a hetvenes években, amikor látszólag már lazult a kádári diktatúra, Horthyról egyenesen lejárató, deheroizáló művek jelentek meg. Ezek legjellemzőbb példája *Vas Zoltán Horthy* című műve, amelynek első kiadása *Horthy, vagy a király? 1920-1921* címmel 1971-ben került ki a nyomdából. Az ezt követő kiadások (1975, 1977, 1981) jelentősen bővített, átdolgozott szövegváltozatok voltak, *Horthy* címmel. A mű tartalma és stílusa már saját korában is szinte minősíthetetlen volt: a lejárató, újságírói fröcsögés netovábbja. Azonban ilyen és hasonló művekkel sikerült a Horthy-korszakot annyira befeketíteni, hogy még hosszú évtizedekbe telik majd, mire valós, árnyalt képünk lesz erről az időszakról.

Úgy véljük, hogy Gulyás Lászlónak *A Horthy-korszak külpolitikája 2.* című alkotása e munka jelentős állomása. Tartalmát tekintve a magyar külpolitika útkereséseit mutatja be 1924 és 1931 között. A kötet fő érdemének azt tartjuk, hogy végleg szakít a „*fasizálódó Magyarország*” hagymázos, egyoldalú képével, és ezt egy a külpolitikai bekerítettségben lévő, abból mindenáron kitorni akaró társadalom diplomáciájának ábrázolásával váltja fel. Ez már önmagában tiszteletre méltó törekvés, amelynek megvalósítását nyilván akadályozza, hogy a szerző a mai magyar társadalom számára megosztó, kényes kérdéssel foglalkozik. Hiszen ebben az országban mintegy három évtizeddel ezelőtt, amikor a mai, ereje teljében lévő generáció fiatal korából eredően érdeklődéssel fordult a történelem felé, több kiadásban is megjelent *Berend T. Iván Válságos évtizedek* című szintézise (1982, 1983, 1987), amelyet immár sokadik végigolvasása után sem tudunk másként értelmezni, minthogy szerzője az általa „Közép- és Kelet-Európa” elnevezéssel illetett térséget a két világháború között egyértelműen fasizálódónak ír le. Ez a stigma úgy tűnik nehezen távolítható el mind a korszakról, mint a térségről. Az ebben a munkában való részvétel feltétlenül szakmai, történetírói bátorságra vall.

Reméljük, hogy e bátorság vezette a szerzőt abban a módszertani eljárásban is, hogy nem bocsátkozik pengeváltásba a történészi szakma más véleményét képviselőivel, hanem pusztán rendszerezett adatközlésre szorítkozik. Az ítéletalkotást az olvasóra hagyja. Ám azzal, amiről beszél, a különböző külpolitikai alternatívák ábrázolásával és számbavételével, tárgyilagosságával mégis sokat tesz a korszak eddigi sötét képének árnyalásáért. A mai világban már ez is jelentős eredmény. S amit a legfontosabbnak tartunk, és amiért mindenkinek, aki érdeklődik a téma iránt, bátran ajánljuk a kötetet, az az igen egyszerű tény kifejtése, amivel oly nehezen barátkozik a mai magyar társadalom jelentős része. Nevezetesen: a magyar diplomáciai aktivitás a két világháború közötti évtizedekben véletlenül sem a fasizmus vagy éppen a náciizmus tudatos magyarországi meghonosítását szolgálta, hanem egy, az első világháborúba, majd az azt követő társadalmi, katonai összeomlásba és az 1918-1919. évi honvédő háborúba belerokkant magyarság külpolitikai útkeresése volt. E kötetek további, most készülő darabjaiból bizonyára kiderül majd, hogy ez az útkeresés mennyiben folyt és milyen kényszerpályák mentén. Az azonban biztos, hogy e kérdéskör vizsgálata heves érzelmeket válthat ki a magyar társadalomból, és ezek csillapítására a tárgyyszerű történetírás a legjobb eszköz. De ehhez is történészi bátorság kell, amelyből reméljük, a munka befejeztéig nem fogy ki a szerző.